

Adam WINIARZ

Wychowanie fizyczne i sport w życiu Polonii mandżurskiej

Polacy w Mandżurii, chociaż nie tak liczni jak w Stanach Zjednoczonych czy w Brazylii, tworzyli w pierwszej połowie XX wieku zwartą i prężną społeczność polonijną. Jej początki są ściśle związane z podjęciem przez Rosję budowy Kolei Wschodniochińskiej przebiegającej przez północną Mandżurię na mocy zawartego w 1896 r. traktatu z Chinami¹. W ślad za decyzją o rozpoczęciu prac budowlanych wysłana została ekspedycja pod kierownictwem inż. Adama Szydłowskiego w celu przeprowadzenia badań terenowych, który – poszukując miejsca dla ulokowania biur Dyrekcji Budowy Kolei – wybrał faktycznie miejsce pod przyszłe miasto Harbin². W miarę rozwijania się frontu robót budowlanych przybywało do Mandżurii coraz więcej polskich inżynierów, techników, lekarzy, urzędników, kolejarzy i wykwalifikowanych robotników. Ogółem Polacy stanowili około 30% całej kadry inżynieryjno-technicznej i administracyjnej zatrudnionej przy budowie Kolei Wschodniochińskiej, co zaniepokoiło cara Mikołaja II. Kiedy 1 lipca 1903 r. oddawano Kolej do eksploatacji, społeczność polska w Mandżurii liczyła już około 7 tys. osób. Większość z nich związała się na stałe z Koleją i osiadła w różnych miastach oraz miejscowościach położonych wzdłuż głównej linii kolejowej oraz jej południowego odgałęzienia, tworząc w nich mniejsze lub większe kolonie polskie. Największa z nich powstała w Harbinie, który jako centrum administracyjne Kolei Wschodniochińskiej rozwijał się najszybciej. Obok Chińczyków mieszkali w nim Rosjanie, Koreańczycy, Ukraińcy, Gruzini, Ormianie, Tatarzy, Anglicy, Niemcy, Francuzi, Żydzi oraz nieliczni obywatele USA. Stosunki Polaków z innymi nacjami, w tym zwłaszcza

¹ M.A. Petruszewa, G.A. Suchaczewa, *Ekonomiczeskoje razwicie Mandżurii (wtoraja połowina XIX – pierwaja triet XX w.)*, Moskwa 1985, s. 210.

² [K. Grochowski], *Polacy na Dalekim Wschodzie*, Harbin 1928, s. 12.

z Chińczykami, układały się dobrze. W Harbinie Polacy odgrywali ważną rolę, zajmując szereg eksponowanych stanowisk w Dyrekcji Kolei Wschodniochińskiej, administracji cywilnej, bankowości i sądownictwie. Funkcję wiceburmistrza Harbina pełnił Eugeniusz Dynowski, a w Radzie Miejskiej zasiadali wyłącznie Polacy i Niemcy. Dyrektorem oddziału Banku Rosyjsko-Chińskiego w Harbinie był Stanisław Gabryel, głównym księgowym Ludwik Ostrowski, zaś wiceprezesem sądu Zachorowski³.

Zamożna i mająca wysoki odsetek osób z wyższym wykształceniem Polonia mandżurska zaczęła szybko przejawiać aktywność na wielu polach, w tym także w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu. Już na początku roku 1917 powołany został „oddział gimnastyczno-sportowy” pod auspicjami Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Gospoda Polska”. Fundusze na zakup przyrządów gimnastycznych pochodziły ze sprzedaży biletów na przedstawienie przygotowane przez polską młodzież. Ćwiczenia gimnastyczne rozpoczęły się 1 marca 1917 r. w sali „Gospody Polskiej”. Od maja tego roku zaczęto także organizować wycieczki poza Harbin, wspólne zabawy i przedstawienia o patriotycznym charakterze⁴. Na początku września Feliks Anioł, miejscowy działacz polonijny, przekształcił „oddział gimnastyczno-sportowy” w gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”⁵. Wprowadzone zostały nowoczesne na owe czasy formy i treści działalności, co spowodowało napływ nowych członków. Oprócz realizowania szeroko rozbudowanego programu ćwiczeń gimnastycznych prowadzona była praca wychowawcza uwzględniająca miejscowe warunki. Zawody sportowe, pokazy gimnastyczne czy okolicznościowe akademie przekształcały się nierzadko w autentyczne manifestacje polskości. Kierownictwo gniazda informowało na łamach miejscowej prasy polskiej o odbywających się ćwiczeniach gimnastycznych w poniedziałki i czwartki w lokalu „Gospody Polskiej”, chcąc tym samym zachęcić całą polską młodzież do brania w nich udziału⁶.

Rozwijający się w Mandżurii polonijny ruch wychowania fizycznego i sportu załamał się gwałtownie w latach 1920–1921. Przyczyną była repatriacja oraz liczne wyjazdy indywidualne do Polski, Australii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (USA). Do Polski wyjechał także organizator „Sokoła” F. Anioł z rodziną, co doprowadziło do likwidacji harbińskiego gniazda. Troską pozostałych na miejscu nielicznych działaczy polonijnych było stworzenie dla młodzieży polskiej warunków do realizowania zainteresowań sportowych, aby nie szukała ona możliwości zaspokojenia tych potrzeb w klubach i drużynach rosyjskich, co potencjalnie groziłoby jej wynarodowieniem. W związku z tym powo-

³ Tamże, s. 55; „Biuletyn Polskiej Izby Handlowej w Harbinie” 1932, nr 5, s. 3; „Listy Harbińskie” 1932, nr 5, s. 2.

⁴ Książnica Pomorska w Szczecinie, Zbiór Czajewskiego, List J. Zaleskiego do J. Czajewskiego z 14 grudnia 1985 r.

⁵ A. Aleksandrowicz, *Mandżuria, jej przeszłość, teraźniejszość, kraj i ludzie*, Warszawa 1937, s. 146.

⁶ „Listy Polskie z Dalekiego Wschodu” 1917, nr 9, s. 2.

łany w 1921 r. Związek Młodzieży Polskiej (ZMP) w Harbinie utworzył sekcję sportową. Niestety, nie spełniła ona pokładanych nadziei. W rezultacie, aż do początku lat trzydziestych, wychowanie fizyczne odbywało się w dwóch reaktywowanych drużynach harcerskich (męskiej i żeńskiej) oraz w Gimnazjum Polskim im. H. Sienkiewicza w Harbinie. Realizowany program był jednostronny, bowiem obejmował wyłącznie ćwiczenia gimnastyczne⁷. Z tym stanem rzeczy nie chciała pogodzić się zarówno dyrekcja i nauczyciele gimnazjum, Konsulat Rzeczypospolitej (RP) w Harbinie, jak i „Gospoda Polska”. Przede wszystkim wskazywano na potrzebę wyjścia poza program ćwiczeń gimnastycznych. Zaczęto więc organizować wycieczki oraz mecze piłki siatkowej⁸. Na realizację tych przedsięwzięć potrzebne były jednak środki finansowe, o które było coraz trudniej. Położenie materialne społeczności polonijnej uległo bowiem pogorszeniu po zawarciu 20 września 1924 r. układu w Mukdenie między Związkiem Radzieckim i rządem trzech Autonomicznych Wschodnich Prowincji Republiki Chińskiej. Zgodnie z nim pracownikami Kolei Wschodniochińskiej mogli być tylko obywatele obu stron. Polacy, którzy nie przyjęli obywatelstwa radzieckiego lub chińskiego, zostali zwolnieni z pracy 1 czerwca 1925 r. W rezultacie na początku sierpnia tego roku ponad 400 osób wyjechało koleją do Polski⁹.

Pozostała w Mandżurii około 2,5-tysięczna społeczność polonijna w Mandżurii nie zaniechała starań o przebudowę programową wychowania fizycznego. Na wiosnę 1928 r. powołane zostało przy Gimnazjum Polskim im. H. Sienkiewicza Koło Sportowe „Sokół”. Jego członkowie przez całe lato uprawiali lekkoatletykę i grali w siatkówkę. W ślad za tym zostały utworzone drużyny piłki nożnej i koszykowej¹⁰. Wobec braku organizacji sportowej zrzeszającej młodzież pozaszkolną, Koło stało się oficjalną reprezentacją polskiego sportu na terenie Mandżurii, przyjmując oficjalną nazwę Polskie Koło Sportowe „Sokół” (PKS „Sokół”). W pozaszkolnym zaś ruchu sportowym uczestniczyło kilkunastu Polaków, ale w klubach rosyjskiej emigracji lub w klubach międzynarodowych. Przykładem może być chociażby Yacht Klub w Harbinie z siedzibą na przystani nad rzeką Sungari, do którego należeli między innymi Chińczycy i Rosjanie. W lecie 1928 r. ćwiczyły w jego barwach dwie polskie czwórki, które wzięły udział w wyścigach wioślarskich i z racji odniesionych sukcesów uważane były za jedne z najlepszych¹¹.

Pod koniec lat dwudziestych sytuacja polityczna w Mandżurii stawała się coraz bardziej napięta. W związku z tym władze chińskie zawiesiły przejściowo

⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Związek Harcerstwa Polskiego (dalej: ZHP), sygn. 641, k. 2.

⁸ „Na Tropie” 1935, nr 17, s. 195.

⁹ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps 4600, t. 4, k. 16. List K. Symonolewicza do prof. W. Kotwicza z 15 sierpnia 1925 r.

¹⁰ „Młoda Myśl” 1928, nr 1/5, s. 2; „Polacy Zagranicą” 1938, nr 4, s. 28.

¹¹ „Młoda Myśl” 1928, nr 2/6 z 4 VIII, s. 4.

działalność wszystkich organizacji, w tym także PKS „Sokół”¹². Po cofnięciu przez władze tego zakazu w lutym 1929 r. PKS rozpoczął energiczną działalność. Odbywały się regularne treningi lekkoatletyczne, piłki siatkowej i koszykówki oraz organizowane były zawody z drużynami sportowymi innych narodowości. Polacy odnieśli między innymi zwycięstwo w mityngu lekkoatletycznym nad zespołem ormiańskim „Orzeł”. W porze zimowej zarząd PKS zorganizował treningi zapaśnicze, cieszące się dużą popularnością. Odbywały się one w dwóch grupach wiekowych – starszej i młodszej. Podobnie dużym zainteresowaniem cieszyły się treningi sekcji boksu i ping-ponga. Przeszkodą w rozwijaniu innych dyscyplin sportowych był brak środków finansowych, uniemożliwiający zakup przyrządów oraz zatrudnienie wykwalifikowanych instruktorów. W pierwszym zakresie (pomoc finansowa) wspierał PKS w miarę swoich możliwości Konsulat RP w Harbinie. W drugim natomiast (brak instruktorów) inicjatywa zrodziła się w Warszawie. Korzystając z faktu pobytu w stolicy w 1930 r. nauczyciela harbińskiego gimnazjum Leona Wleciała, Towarzystwo Polsko-Chińskie wspólnie z Państwowym Urzędem Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego podjęły decyzję o skierowaniu go na kurs przeszkolenia dla instruktorów wychowania fizycznego w Wolsztynie¹³. Po powrocie do Harbina podjął on działania na rzecz podniesienia na wyższy poziom wychowania fizycznego polskiej młodzieży i jej usportowienia. Na pierwszy sukces nie trzeba było długo czekać. W odbywającym się w lecie 1931 r. turnieju siatkówki o mistrzostwo Harbina drużyna PKS „Sokół” wywalczyła II miejsce. Dalsze sukcesy przyszło polonijnym sportowcom zdobywać już w zupełnie innym państwie.

W dniu 19 września 1931 r. Japonia dokonała bowiem agresji na Chiny i po szybkim pokonaniu jej słabo wyszkolonej i wyposażonej armii zajęła całą Mandżurię. Polacy nie ucierpieli w czasie działań wojennych dzięki staraniom konsula RP Jamesa Douglasa. W marcu 1932 r. Japończycy proklamowali państwo Mandżu-kuo z ostatnim cesarzem Chin P’u-i na czele. Dwa lata później został on obwołany cesarzem Kang Teh, a Mandżu-kuo przekształcone w cesarstwo Mandżu-ti-kuo. Polska, kierując się troską o tamtejszą społeczność polonijną, uznała ten stan rzeczy jako jedno z pierwszych państw. Przemiany polityczne i gospodarcze oraz ogólnoświatowy kryzys ekonomiczny spowodowały, że społeczności tej przyszło egzystować w niełatwych warunkach ekonomicznych. Japończycy zawłaszczyli wielkie koncesje leśne Władysława Kowalskiego, podobnie jak należące do inż. Kazimierza Grochowskiego rozległe tereny we wschodniej części Wielkiego Chinganu¹⁴.

Niełatwe warunki życia nie zniechęciły jednak Polonii mandżurskiej do starań o utrzymanie odpowiedniego poziomu wychowania fizycznego młodego pokolenia i rozwijanie działalności sportowej. Działania te traktowano jako inte-

¹² AAN, ZHP, sygn. 1773, Pismo nr 54/31.

¹³ „Daleki Wschód” 1932, nr 3–4, s. 90.

¹⁴ A. Aleksandrowicz, *Mandżuria...*, s. 167.

gralną część wychowania patriotycznego realizowanego w dwóch polskich szkołach powszechnych (im. św. Wincentego á Paulo i im. Wacława Łazowskiego) oraz w gimnazjum. Natychmiast więc po zakończeniu działań wojennych i proklamowaniu Mandżu-kuo wznowiona została działalność PKS „Sokół”. Największą aktywność spośród drużyn „Sokoła” przejawiała I drużyna koszykówki. W dniu 23 kwietnia 1932 r. rozegrała ona mecz na boisku Gimnazjum Polskiego im. H. Sienkiewicza w Harbinie z II drużyną rosyjską YMCA (Związek Młodzieży Chrześcijańskiej). Po zaciętych zmaganiach zwyciężyli Rosjanie 17:14¹⁵. Trzy tygodnie później (13 maja) drużyna koszykówki „Sokoła” zwyciężyła na neutralnym boisku w Modiagou (dzielnica Harbina) drużynę chińskiej Szkoły Elektrotechnicznej 27:19. Chińczycy byli zaskoczeni tym wynikiem i zażądali ponownego spotkania. W rewanżowym meczu, rozegranym dwa dni później (15 maja) na boisku Szkoły Elektrotechnicznej, Polacy ponownie ich pokonali 38:21. Następnego dnia drużyna polska spotkała się z I drużyną rosyjską YMCA, najlepszą w Harbinie¹⁶. Po zaciętej walce Rosjanie zwyciężyli 36:27¹⁷. W dniu 21 maja 1932 r. Polacy spotkali się w nieoficjalnym meczu ponownie z I rosyjską drużyną YMCA. Tym razem Rosjanie przegrali 16:14, mimo że mecz był rozegrany na stadionie YMCA i sędziował przedstawiciel tej organizacji¹⁸. W czerwcu (26) na tym samym stadionie Polacy spotkali się z II drużyną rosyjską YMCA. Jednak wskutek nieporozumień w kwestii uznania zdobytych punktów polska drużyna opuściła boisko przed zakończeniem meczu¹⁹.

Działalność PKS „Sokół” budziła dumę młodego pokolenia, kształtując jego postawę patriotyczną. W środowisku działaczy polonijnych zdawano sobie jednak sprawę z tego, że osiąganie coraz wyższych wyników w międzynarodowej rywalizacji sportowej wymaga podniesienia poziomu szkolenia zawodników. Wspomniany L. Wleciał nie posiadał formalnych kwalifikacji zawodowych trenera, a nadto był zajęty dydaktyką w polskim gimnazjum i sprawowaniem opieki nad harcerstwem. W gronie działaczy polonijnych zapadła więc decyzja o wysłaniu w 1932 r. sportowca Waldemara Kuczyńskiego na studia do Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie²⁰.

Równocześnie w celu spopularyzowania wśród społeczności polonijnej idei tężyzny i sprawności fizycznej PKS „Sokół” zaczął organizować cyklicznie wieczory sportowe w sali Gimnazjum Polskiego im. H. Sienkiewicza w Harbinie. Program jednego z takich wieczorów, urządzonego 18 kwietnia 1933 r., obej-

¹⁵ „Tygodnik Polski” 1932, nr 519, s. 4.

¹⁶ „Listy Harbińskie” 1932, nr 11, s. 8.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ „Tygodnik Polski” 1932, nr 523, s. 4.

¹⁹ „Listy Harbińskie” 1932, nr 13, s. 8.

²⁰ „Daleki Wschód” 1934, nr 9–12, s. 19.

mował pokaz piramidy zbiorowej oraz ćwiczenia gimnastyczne w wykonaniu dwóch członków sekcji lekkoatletycznej²¹.

Rozwój form działalności PKS „Sokół” i odnoszone sukcesy sportowe zrodziły pomysł zmiany jego nazwy. Pewien wpływ na to miała także wiadomość o mających się odbyć w 1934 r. I Igrzyskach Sportowych Polaków z Zagranicy w Warszawie. Po wielu dyskusjach postanowiono wprowadzić zaplanowane zmiany 19 marca 1934 r. podczas akademii z okazji imienin marszałka J. Piłsudskiego. Rozpoczęła się ona mszą świętą, po której odśpiewano hymn *Jeszcze Polska nie zginęła*. Następnie odczytano uchwałę w sprawie zmiany nazwy Polskie Koło Sportowe „Sokół” na Polski Związek Sportowy (PZS) i odbyło się poświęcenie jego sztandaru. Akademia zakończyła się odśpiewaniem legionowej pieśni *My Pierwsza Brygada*²². PZS stał się centralną organizacją sportową Polonii mandzurskiej. Jego Zarząd podjął uchwałę o przyjmowaniu w szeregi Związku także młodzieży żeńskiej²³.

Na początku grudnia 1934 r. powrócił do Harbina W. Kuczyński po dwóch latach studiów w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego. Powierzono mu zadanie kierowania wychowaniem fizycznym młodzieży szkolnej (gimnazjalnej) i pozaszkolnej²⁴. Częściowo pod jego wpływem jedną z form realizacji tego wychowania stało się organizowanie letnich obozów dla uczniów polskich szkół, a także harcerzy. W czasie ich trwania kładziony był nacisk na wychowanie fizyczne i kształtowanie dyscypliny²⁵.

Podjęcie przez W. Kuczyńskiego działań na rzecz podnoszenia poziomu wychowania fizycznego i sportu Polonii mandzurskiej zbiegło się w czasie ze sprzedażą przez Związek Radziecki Kolei Wschodniocińskiej cesarstwu Mandżu-ti-kuo, a właściwie stojącej za nim Japonii. W związku z tym wielu Polaków straciło pracę i w 1935 r. wyjechało do ojczyzny. Społeczność polonijna w Mandżu-ti-kuo skurczyła się do około 1250 osób. Większość z nich (około 1000) mieszkała w Harbinie, pozostali zaś w Ańda, Aszyche, Bu-he-du, Cicikarze, Działantuniu, Hajlarze, Irek-te, Imiańpo, Mandzurii, Mukdenie i Mulinie²⁶.

Mimo zmniejszenia się stanu liczebnego i obniżenia poziomu życia społeczność polonijna w Mandżu-ti-kuo starała się wspierać wszelkie poczynania w zakresie wychowania fizycznego młodego pokolenia. Przede wszystkim nadal planowo i z właściwą sobie energią zadania wychowania fizycznego, zwłaszcza młodzieży szkolnej, realizował W. Kuczyński. Konsekwentnie dążył do podniesienia poziomu ogólnej sprawności fizycznej młodzieży, a następnie jej usportowienia. W związku z tym organizował kursy i obozy sportowe, rozgrywki

²¹ Tamże, s. 18.

²² Tamże, 1934, nr 3, s. 16.

²³ „Młoda Myśl” 1928, nr 1/5, s. 2; „Polacy Zagranicą” 1938, nr 4, s. 28.

²⁴ „Daleki Wschód” 1934, nr 9–12, s. 19.

²⁵ Tamże, 1935, nr 5, s. 19.

²⁶ AAN, Kolonia Polska w Mandzurii (dalej: KPM), sygn. 66, s. 9.

w piłkę siatkową i koszykową oraz propagował zdobywanie Państwowej Odznaki Sportowej. On też przeprowadzał próby sprawności fizycznej wymagane do uzyskania określonej klasy odznaki (brązowej, srebrnej, złotej)²⁷.

Rosnąca od początku lat trzydziestych aktywność sportowa Polaków została zauważona przez zróżnicowaną pod względem pochodzenia narodowego społeczność Harbina. Wyrazem uznania dla ich osiągnięć sportowych był wybór w 1935 r. Polaka Stanisława Nernheima na stanowisko prezesa Międzynarodowego Klubu Łyżwiarsko-Tenisowego w Harbinie, funkcjonującego od 1909 r. i cieszącego się społecznym prestiżem. W skład zarządu klubu weszli Anglicy, Francuzi, Niemcy, Amerykanie i Mandżu-ti-kowcy²⁸.

W drugiej połowie lat trzydziestych, mimo skromnego zaplecza finansowego, działalność sportowa Polaków w Mandżu-ti-kuo weszła w nowy etap, rokujący jak najlepsze nadzieje na przyszłość. Zwiększyła się bowiem liczba uprawianych przez młodzież dyscyplin sportowych oraz odniesiono kilka spektakularnych sukcesów. Osiągnęły je nie tylko drużyny o dłuższym stażu działalności, jak chociażby drużyna koszykarzy, która w 1936 r. zdobyła mistrzostwo cesarstwa Mandżu-ti-kuo, ale także te nowo powstałe. Na początku tego roku sekcja sportowa ZMP, mimo trudności finansowych, zdołała kupić jacht, któremu nadała imię „Hel”. Kapitanem jachtu został doświadczony żeglarz Marek Zawadzki. Pod jego kierunkiem załoga rozpoczęła na wiosnę rejsy szkoleniowe po rzece Sungari. Zaangażowanie członków załogi oraz właściwe szkolenie sprawiło, że jesienią 1936 r. polski jacht zajął w międzynarodowych regatach na Sungari I miejsce²⁹.

Odniesiony sukces spowodował wzrost zainteresowania żeglarstwem wśród młodzieży polonijnej. W 1937 r. skompletowano więc dwie nowe załogi, które natychmiast rozpoczęły szkolenie. W jego ramach załogi odbyły kilka rejsów poza Harbin, co nie było łatwe, ponieważ Sungari była rzeką trudną i niewybaczającą błędów. Jedna z tych załóg wzięła udział w jesiennych regatach na Sungari i zajęła II miejsce³⁰.

²⁷ „Daleki Wschód” 1935, nr 3, s. 13. Państwowa Odznaka Sportowa – POS (zwana też powszechną odznaką sportową) związana jest ściśle z powstaniem Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego (CIWF) w Warszawie, który rozpoczął działalność w roku szkolnym 1928/1929. Odznaka POS była III-klasowa, przy czym każda klasa miała 4 stopnie. Klasa I – brązowa, Klasa II – srebrna, Klasa III – złota. Kandydatowi ubiegającemu się o odznakę po raz pierwszy przyznawano odznakę brązową I stopnia. O kolejną klasę POS należało ubiegać się przed upływem okresu 2-letniego. Odznaka miała formę stylizowanego orła z białej emalii o rozpiętości skrzydeł 2 cm. Jego dolna część spoczywała na tarczy, różnej dla każdej klasy odznaki. Mogła być ona wykonana odpowiednio z brązu, srebra lub złota. Na tarczy widniały czerwone, emaliowane litery P.O.S.

²⁸ „Polacy Zagranicą” 1935, nr 10, s. 27. Nernheim cieszył się uznaniem w środowisku Polonii harbińskiej, która wybrała go w 1934 r. delegatem na II Zjazd Polaków z Zagranicy w Warszawie.

²⁹ „Polacy Zagranicą” 1937, nr 6, s. 22.

³⁰ Tamże, 1938, nr 6, s. 15.

Niezależnie od osiągnięć w żeglarskim roku 1937 zaznaczył się pozytywnie w dwóch innych dziedzinach sportu polonijnego w Mandżu-ti-kuo. Pierwszą z nich był tenis. Pod wpływem grupy jego entuzjastów sekcja sportowa ZMP uzyskała zgodę, aby Polacy korzystali z miejskich kortów tenisowych w Harbinie³¹. Drugą dziedziną była piłka nożna. Sekcja sportowa ZMP zorganizowała najpierw jedną drużynę, której nadano nazwę „Polonia”³². Wobec rosnącej popularności tej dziedziny sportu sekcja ta utworzyła dwie następne drużyny, które przyjęły nazwę „Lech I” i „Lech II”. Wpisane zostały do Ligi Sportowej w Harbinie i na jej boisku odbywały treningi³³. W 1938 r. drużyna „Lech I” rozegrała kilka meczów z drużynami rosyjskimi³⁴.

Polacy odnosili także sukcesy w hokeju, aczkolwiek początkowo w barwach drużyn innych narodowości. Kapitanem drużyny hokejowej Nowego Sportowego Towarzystwa w Harbinie, jednej z najsilniejszych na Dalekim Wschodzie, był Michał Antuszewicz. Według Japończyków był on najlepszym hokeistą w tamtym regionie świata. W czasie olimpiady zimowej Mandżu-ti-kuo bracia Michał i Stanisław Antuszewiczowie grali w harbińskiej drużynie hokejowej. W meczu finałowym drużyna harbińska pokonała drużynę sindziańską (Sindzian) dzięki mistrzowskiej grze braci. Miejskowa prasa entuzjastycznie pisała o polskich hokeistach³⁵. Bracia grali także w rosyjskim Klubie Komercyjnym w Harbinie. O wybitnym Michale rozpisowały się gazety rosyjskie „Zaria” i „Harbinskoje Wriemia” oraz japońska gazeta „Osaka Manichi”. Ta ostatnia oficjalnie ogłosiła, że Michał jest najlepszym hokeistą Mandżu-ti-kuo³⁶.

Mimo posiadania wybitnych hokeistów Polonia mandżurska nie mogła początkowo zorganizować własnej drużyny hokejowej z powodu braku środków finansowych. Dopiero w końcu 1937 r. został powołany Polski Związek Hokejowy (PZH) w Harbinie, który zdołał zorganizować drużynę. Na koszulkach zawodników widniały duże białe litery PZH. Jej trenerem i kapitanem został Michał Antuszewicz, obwołany przez harbińską prasę „niekoronowanym królem lodowym” Mandżu-ti-kuo³⁷. Oprócz niego w skład drużyny wchodził: Stanisław Antuszewicz, Władysław Karnacewicz, Jan Maciejewski, Jan Niewiadomski, Stanisław Solecki, Edward Spsychalski, Jan Szatkowski, Jan Tomaszewski, Piotr Zalewski. Drużyna szybko stała się chlubą społeczności polonijnej i ambasadorem polskości na Dalekim Wschodzie. Już 25 lutego 1938 r., a więc dwa miesiące po utworzeniu, zdobyła mistrzostwo miasta Harbina, pokonując w pół-

³¹ „Wychodźca” 1937, nr 13, s. 9.

³² „Polacy Zagranicą” 1937, nr 6, s. 22.

³³ „Wychodźca” 1937, nr 13, s. 9.

³⁴ „Polacy Zagranicą” 1938, nr 6, s. 15.

³⁵ Tamże, 1937, nr 5, s. 52.

³⁶ Tamże, nr 6, s. 39.

³⁷ Tamże, 1938, nr 5, s. 60.

finale drużynę japońską, w finale zaś niezwycięzoną dotąd reprezentacyjną drużynę rosyjskiego Klubu Komercyjnego³⁸.

W marcu 1939 r. rozegrany został w Harbinie interesujący międzynarodowy turniej hokejowy. Wzięły w nim udział drużyny: polska, mandżu-ti-kuo, japońska i rosyjska. Polacy pokonali w dobrym stylu swoich przeciwników i zajęli pierwsze miejsce³⁹.

Radości z odniesionego sukcesu towarzyszyła polonijnym hokeistom zaduma nad losem dalekiej ojczyzny. Zarówno nad nią, jak i nad światem zbierały się już czarne chmury. Nie mieli oni złudzeń co do zamiarów jej zachodniego sąsiada, kiedy obserwowali paradującą ulicami Harbina bojówkę Hitlerjugend, skupiającą synów niemieckiej diaspory w tym mieście. Z chwilą wybuchu II wojny światowej ponad 100 młodych Polaków zgłosiło Konsulatowi RP w Harbinie gotowość wyjazdu do ojczyzny, aby walczyć z niemieckim agresorem. Zgromadzone środki finansowe wystarczyły tylko na podróż dla 14 ochotników. Zanim jednak dotarli oni okrężną drogą morską, Polska upadła pod naporem niemieckiego i rosyjskiego najeźdźcy. Ochotnicy postanowili więc wstąpić do organizującej się armii polskiej we Francji. Jednak wobec militarnej klęski Francji musieli oni zmienić swoje plany i zaciągnęli się do Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Walczyli w Tobruku, a następnie pod Monte Cassino, gdzie poległ śmiercią bohatera piętnasty harbiński ochotnik – Zygmunt Siwek. Trzech innych Polaków-harbińczyków oraz tyleż młodych Polek-harbinianek wstąpiło do polskich formacji w Wielkiej Brytanii dzięki pomocy ambasadora RP w Tokio Tadeusza Romera⁴⁰.

Po ataku Japonii na Pearl Harbour rząd polski na emigracji znalazł się w stanie wojny *de iure* z tym państwem. W miejsce zamkniętego Konsulatu RP w Harbinie konsul Jerzy Litewski przed swoim wyjazdem powołał w grudniu 1941 r. Polski Komitet Opiekuńczy, który władze Mandżu-ti-kuo uznały 10 stycznia następnego roku za oficjalne przedstawicielstwo społeczności polskiej⁴¹. W obawie o bezpieczeństwo młodzieży zawiesił swoją działalność Polski Związek Sportowy w Harbinie⁴².

Po zajęciu Mandżu-ti-kuo przez oddziały armii radzieckiej w sierpniu 1945 r. Rozpoczął się nowy okres w życiu tamtejszej społeczności polonijnej. Przede wszystkim Mandżuria znalazła się ponownie w granicach Chin. W miejsce rozwiązanego Polskiego Komitetu Opiekuńczego została powołana w drodze wyborów 23 września 1945 r. Polska Rada Narodowa w Harbinie, przemianowana następnego dnia na Polski Komitet Obywatelski na Mandżurię, której prezesem

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, 1939, nr 4, s. 47.

⁴⁰ A. Grochowski, *Legendarni ochotnicy*, „Tydzień Polski” 1986 z 4 stycznia, s. 13.

⁴¹ AAN, KPM, sygn. 15. Pismo Przedstawiciela Departamentu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Mandżukuo z dnia 12 stycznia 1942 r.

⁴² Tamże, sygn. 16. Pismo dyrektora Gimnazjum im. H. Sienkiewicza z 28 grudnia 1943 r.

został Albin Czyżewski, dotychczasowy przewodniczący Polskiego Komitetu Opiekuńczego⁴³. Mimo niesprzyjających okoliczności nastąpiło reaktywowanie działalności sportowej. Komisja Organizacyjna Polskiego Związku Sportowego zwołała 2 kwietnia 1947 r. walne zgromadzenie, które zatwierdziło nowy statut i wybrało Zarząd w następującym składzie: prezes – Stanisław Solecki, wiceprzewodniczący – Kazimierz Zalewski, sekretarz – Leonard Spsychalski, skarbnik – Wiktor Zalewski, gospodarz – Władysław Ciechański, członkowie Zarządu – Michał Antuszewicz i Stanisław Antuszewicz⁴⁴. Reaktywowany PZS zorganizował zbiórkę środków finansowych na cele sportowe, co umożliwiło wyekwipowanie nowo powstałej drużyny piłki nożnej, która przyjęła nazwę „Polonia”. W krótkim okresie swojego istnienia drużyna odnotowała na swoim koncie szereg sukcesów. Już 27 kwietnia 1947 r. pokonała w pięknym stylu 3:0 radziecką drużynę Kwantuńsko-Czangczuńskiej Żelaznej Drogi⁴⁵. W odbywającym się w pierwszej połowie maja tego roku turnieju piłki nożnej w Harbinie „Polonia” pokonała ponownie tę drużynę 3:0 i drużynę „Krasnaja Zwiezda II” 6:0. Przegrała natomiast 2:6 z drużyną „Krasnaja Zwiezda I”. W rezultacie zajęła w turnieju drugie miejsce. „Polonia” występowała w składzie: S. Solecki, M. i S. Antuszewiczowie, E. i L. Spsychalscy, W. Zalewski, J. Rzewuski, W. Ciechański, B. Janiszewski, E. Kurycki, W. Niewiadomski⁴⁶. Ambitni Polacy nie chcieli się jednak pogodzić z drugim miejscem i przez całe lato konsekwentnie trenowali. W rezultacie 8 września 1947 r. „Polonia” zdobyła mistrzostwo Harbina⁴⁷.

Zmieniające się warunki społeczno-polityczne w Chinach (tocząca się wojna domowa) zmusiły Polaków do czytelnego artykułowania swojej narodowości i programu działalności. W związku z tym 15 listopada 1947 r. na walnym zebraniu Polskiego Związku Sportowego podjęta została uchwała o przekształceniu go w Polski Klub Sportowy (PKS) „Polonia”. Prezesem Zarządu został wybrany M. Antuszewicz. Na jego prośbę Tymczasowy Komitet Polski na Mandżurię oddał do dyspozycji PKS świetlicę. W grudniu tego roku Zarząd Klubu przygotował w ogródku byłej „Gospody Polskiej” lodowisko⁴⁸. Jednak prowadzenie działalności sportowej stawało się coraz trudniejsze zarówno ze względu na pogłębiające się zubożenie społeczności polonijnej, jak i z powodu toczącej się wojny domowej. Wprawdzie Chińczycy nie odnosili się wrogo do Polaków, ale dawali do zrozumienia, że wszyscy obcokrajowcy powinni wrócić do swoich ojczystych krajów. PKS „Polonia” zaczął więc ograniczać swoją aktywność, by ostatecznie zawiesić ją w końcu 1948 r., z uwagi na podjęte przygotowania do

⁴³ Tamże, sygn. 17. Polska Rada Narodowa w Harbinie; sygn. 20. Komunikat nr 2 z dnia 24 września 1945 r.; „Ojczyzna” 1948, nr 18/99, s. 4.

⁴⁴ Tamże, 1947, nr 63, s. 4.

⁴⁵ Tamże, nr 64, s. 4.

⁴⁶ Tamże, nr 65, s. 4.

⁴⁷ Tamże, nr 78, s. 4.

⁴⁸ Tamże, nr 79, s. 4.

repatriacji. Tak zamknęła się piękna karta dziejów wychowania fizycznego i sportu polonijnego w dalekiej Mandżurii. W 1949 r. polonijni sportowcy wyjechali do ojczyzny w ramach zorganizowanej przez rząd polski repatriacji Polaków z Mandżurii⁴⁹.

Summary

Physical education and sport in life of Polonia in Manchuria

In first half of XX century Poles created tight and strong polish community. The starts of polish community are related with building by Russia the Chinese-eastern railroad. This community, wealthy, which had high percentage of person who had highest education, started manifest activity in physical education and sport. In 1917 has been appointed athletically and sport department. In next years, in spite of decrease of polish community because of repatriation, polish sport still spread out in Manchuria. The top of this development has fallen to Thirtieth years. Then functioned hockey, volleyball, football and yachting's teams. Polish athletes achieved progress and they have been noticed in China and Japan. During World War II (1941–1945) polish sport's activity was hanged. After war was resurrected and led till repatriation of a polish community from Manchuria in 1949.

⁴⁹ AAN, KPM, sygn. 66, s. 12 i n.